

վերհիւսէ, ընդհակառակը իր պատեանը անգագար քանի մաշի, անհրաժեշտօրէն կը հետեւի թէ երբ հոգին կը մեռնի, հասած է իր վերջին զգեստին և թէ ասիկա միակն է որմէ առաջ ան կը դադարի գոյութիւն ունենայէ. մինչդեռ մարմինը հոգիին մեռնելէն վերջը, ցոյց կուտայ իր բնութեան տկարութիւնը, կը խաթարուի ու կը ցրուի շուտով:

Այսպէս, այնքան հաւատք ընծայելու չէ այն խօսքին թէ մեր մահէն վերջ մեր հոգին դեռ կը մնայ անզ մը: Որովհետեւ եթէ այս կարծիքի մէջ քեզմէ աւելի՝ հեռու երթալիք, համաձայնելով թէ ոչ միայն մեր հոգին գոյութիւն ունէր մեր ծնունդէն առաջ, այլ տակաւին թէ ոչինչ կ'արգիլէ որ մեր մահէն վերջը ան շարունակէ գոյութիւն ունենալ և վերածնիլ շատ անգամներ՝ վերստին մեռնելու համար, քանի որ հոգին բաւական զօրաւոր բնութիւն մը ունի, բազմաթիւ ծառնոցներու դիմագրաւել կարենալու չափ, եթէ՛, կ'ընեմ, այս բոլորին համաձայն էք, բայց առանց համաձայնելու թէ հոգին չի յոգնիր ծնունդներու այս յաջորդականութեան մէջ և թէ չի մեռնիր՝ կորսուելով այդ մահերէն մեկուն մէջ, եթէ աւելցնէք թէ ոչ ոք կրնայ գիտնալ թէ ո՞րն է այն մահը, ո՞րն է մարմինէն այն բաժանումը, որով հոգին պիտի կորսուի, որովհետեւ ոչ ոք ասոր զգացումը կրնայ ունենալ, եթէ այս այսպէս ըլլար, ռեւէ մարդու լաւ պիտի չըլլար որ մահէն չվախնար, որովհետեւ իր անվերահսկելիութիւնը տխմարի մը անվերահսկելիութիւնը պիտի ըլլար, բացի այն պարագայէն երբ ի վիճակի ըլլար ապացուցանելու որ հոգին բացարձակապէս անմահ և անկորնչական է, այսպէս, անհրաժեշտ է որ տեսնելու վարկեանին, վախնայ միշտ որ մի գուցէ իր հոգին անվերադարձ կորսուի, մարմինէն այդ անգամ իր բաժանումին ատեն:

Ի. Ղ.

ԳՐԱՆՔՆԵԱՅԵՏԱԿԱՆ

ՔՍԱՆ ԵՒ ՀԻՆԳԱՄԵԱԿ ՄԸ

ԳՐԱԿԱՆ ՔՆՆԱԳԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ ՏՅԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա.

ՃԵՌԱՊԱՇԵՑՈՒԹԻՒՆ

(FORMALISME)

Ահա ուրիշ ալ փոփոխակներ Ձեւապաշտներու գրական տեսութիւններէն.

Ըստ ոմանց (Ձեւապաշտներ) գրական շրջափոխութիւնը յաջորդութիւն մըն է ձեւերու եւ սեռերու: Ըստ Թոմաշէվսքիի՝ գրական գործի մը արժէքը իր նորութեան և ինքնատպութեան մէջ կը կայանայ: Ուրիշ մը (Շքերտվսքի) կ'ըսէ Վերուստի ձեւերը նկատարական կ'արժանանան իրենց գեղարուեստական օրինաւորութեամբ: Նոր ձեւ մը չի գար նոր պարունակութիւն մը (խորք) արտայայտելու, այլ փոխանորդելու հին ձեւին որ կորսնցուցած է իր գեղարուեստական արժէքը: Նոյն գաղափարը՝ Այսընպառնէն «արուեստը կ'ապրի կտրել անցնելով, հակադրելով իր սեպհական աւանդութիւնները, աստիք ընդլայնելով, փոփոխելով համաձայն հակադրութեան, parody-ի օրէնքներուն»:

Ձեւապաշտները անշուշտ այս ամէնը չեն օրինադրեր մասնաւոր օրէնքներով որոնք կառավարէին այս շրջափոխութիւնը: Ուրիշ մը, դասախօս Յիրովանսքի, կ'ընդունի, այս օրէնքներուն կողքին, ուրիշներ ալ: Արուեստը կրնայ ձեւ ըլլալ: Բայց կրնայ արդիւնք մը ըլլալ իմացական գործունէութեան մը: Կրնայ ընկերային արարք մը և ազգակ մը ըլլալ: Ըլլալ բարոյական, կրօնական, կրթական արարք մը, ազգակ մը նոյն ատեն: Syncretic ձեւերը (ստեղծագործութեան) չեն երեւիր միայն թաղաքակրթութեան նախաւոր աստիճաններուն: Նովալիս, Նիլէ, Անտրէ Պէլի, գործեր ունին ուր բանաստեղծութիւնն ու իմաստասիրութիւնը կը համախառնուին. աւելցուցէք ձգտումնաւոր գրականութիւնն

ալ ուր արուեստի առարկան կ'ընկերացուի բարոյախոսական կամ ընկերային քարոզին: Յիրմունքի «ձգտումն առ ընթացիկը» կ'ընդունի լայն իմաստով մը, քանի որ գրական գործերու մեծամասնութեան հասարակաց է անիկա:

Անգամ՝ մը որ ընդունուի թէ միջոցը է միայն արժողը գրական գործին մէջ, կը հետեւի ինքնաբերաբար սա թէ դարձեալ միեակը է գրական շրջափոխութեան իբր ազդակ: Յիրմունքին կը մերժէ Սագոպ-ստի տարազը «թէ միջոցը գրականութեան մէջ միակ հերոսն է»: Ան ժողովք Պէտիէի հետ կը մտածէ որ Ֆրանսական հերոսապատումը գոյցներուն մէջ կայ ազդեցութիւնը վանական մշակոյթին, եկեղեցական քաղաքականութեան եւ մենաստաններու կենցաղին:

Յիրմունքի կ'առարկէ նաեւ այն բացատրութեան որուն համեմատ գրական ձեւերու յաջորդութիւնը պայմանաւոր է հակադրութեամբ (տեսնել վերը այս բառին թեւադրանքը): Հակադրութիւնը միակ ազդակը չի կրնար ըլլալ ու չի բացատրեր պայմանական պրոցէսին ուղղութիւնը, քանի որ այդ հակադրութիւնը կրնայ ծնունդ տալ բազմաթիւ անհանգոյն ձգտումներու: Յիրմունքին չ'ընդունիր նաեւ որ գրականութիւնը կամ բանաստեղծութիւնը ըլլան միայն ձեւական, առանց առարկայի: Ընդհակառակը, ան կ'ըսէ թէ բանաստեղծութիւնը ճիշդ ինչպէս նկարագրութիւնը, քանզի գաղափարութիւնը, ու բոլորովին տարբեր՝ երաժշտութենէ եւ զարգանկարային գծագրութենէն, է մէկը այն արուեստներէն որոնք առարկայ մը ունին: Ժամանակակից քերթողականները յոռի են երբ հետեւան նախապատուութիւն կառուցման հարցերու քննակն (thematic), այսինքն նիւթի, խորքի հարցերէն: Տաղաչափութեան, գործիականացման (instrumentation), համաձայնութեան (syntax) ու հանգոյցը (plot) վարելու հարցերը է են սպասուր քերթողականները: Պրական գործի մը գեղազգիտական ուսումնասիրութիւնը այն աստի միայն ամբողջական է երբ կ'ընդգրկէ նաեւ քերթողական քմամներ, այսպէս կոչուած՝ պարունակութիւնը, պատգամը՝ գործին, նկատի առնուած՝ գեղադիտութենէ հզօր ազդակներ ինչպէս:

Ու վերջապէս, Յիրմունքին կը մերժէ,

զատուելով ձախ-թեւ ձեւապաշտներէն, հասարակաստիճանի վրայ բերել զուտ քնարական կառոյց մը եւ արդի հոգեբանական վէպը: Երկուքին մէջ, աղբորը կառուցումին եւ թեմային տարբեր է գրեթէ բոլորովին: Մինչ քնարական քերթումը մը, արդարեւ գործ մըն է բառական արուեստի, ամբողջութեամբ ստորադասուած գեղապիտանական նպատակի մը, վէպ մը Թուրթոյէն կամ Սթանտալէն կը գործածէ բառերը իրենց չէզոք տարրութեան մէջ, ստորագանգելով զանոնք, ինչպէս առօրեայ լեզուին մէջ, իրենց հաղորդականութեան պաշտօններուն՝ նման գործ մը, եթէ նկատուի իսկ գործ մը բառական արուեստի, պիտի նշուի կատուի բոլորովին տարբեր ձեւով մը քնարական քերթումը: Սրբական կան զուտ ձեւական (formal) գեղարուեստական վէպեր, որոնց մէջ ոճի տարբերը եւ կառուցումը կը մնան գերադասուելի, Լէսքոմ, Ռէմիզոֆ, Անտրէ Պէլի գրած են զարգանկարային այդ ոճով: Բայց ճիշդ նման գործերը բաղդատուելով է որ մէկը կը գիտակի հիմնական տարբերութեան Թուրթոյէի, Սթանտալի, Տայս-Թայոլմքի վէպերուն որոնց մէջ բառերը գործածուած են իբր չէզոք տարբեր, կամ գործածելով ձեւապաշտներու խօսքերը, է են ըմբռնուած իրենց ինքնարժէք իմաստին մէջ, այլ իրենց յարակից, քովընտի բոլոր իմաստներով:

Այս ամէնը կը վերաբերի ձեւապաշտութեան, նոր դպրոցի մը՝ գրական գիտութեան մէջ եւ ոչ թէ գրական քննադատութեան: Բայց բնական է որ այս ամէնը ըլլան ազդած իրենց գրական ստեղծագործութեանց վրայ, ինչպէս ժամանակակից գործերու մասին՝ իրենց դատաստաններուն: Դիտենք որ էնիկէլհարտի սկզբունքային տարբերութիւն մը կը գնէր ընդմէջ գրականութեան ուսումնասիրութեան եւ գրական քննադատութեան: «Քննադատութիւնը, կ'ըսէ ան, չունի պաշտօն մը խորզնիքն քննութեան մը ենթարկելու արուեստը (investigate), անիկա լրացուցիչն է արուեստին, անոր վերջին կայանը. իր առարկան՝ տրուած արուեստի գործ մը իւրաքանչիւր ընդուն է ժամանակակից հասարակութեան մը արուեստի գիտակցութեան: Դիտական առարկայականութեան մը չափանիշը (criterion) չի կրնար գործածուիլ քննադատութեան

համար: Ան միշտ ենթակայական է, քանի որ քննադատուած գործը պիտի անցնի քննադատին անձին ընդմէջէն, իբր ներկայացուցիչը՝ պատմական և ընկերային որոշ շքերչապատի մը: Նոյն հեղինակը կ'ընդունի թէ ձեւապաշտներու քննադատական փորձերը կը ձգեն տարօրինակ տպաւորութիւն մը: Եւ սակայն անհիթեթ պիտի ըլլար ուրանալ անխուսափելի յարեւելութիւնը (connection) գրական գիտութեան և քննադատութեան միջև, պահանջել որ անոնք պարտաւոր են գործածել տարբեր լափանիշներ: Գրական քննադատութիւնը պէտք չունի ամբողջովին աւարկայական ըլլալու: Ան կրնայ գրականութեան պատմիչին կողմէ յայտարարուած օրէնքներուն մէջ մտցնել փոփոխանք, ու նկատի առնել զէպքեր ու տարբեր զորս գրականութեան պատմութիւնը կը ձգէ դուրս իր կալուածէն: Բայց ձեւապաշտութեան յարած գրական քննադատ մը ինչպէս կրնայ իր գնահատման մէջ գիմադրել փորձութիւնը ձեւապաշտ լափանիշներ գործածելու: 1940 զարու երկրորդ կէսին առաւ գրականութեան պատմիչները զօրաւոր ազդեցութեան տակն էին գրական քննադատութեան ղեկավարացի (civic) ձգտումներուն: Եթէ այս պրոցէսը այնքան զգալի չէ, պատճառն ան է որ գրականութենէն աւելի քննադատութեան մէջ է որ կը տիրէ ճշշումը պաշտօնական վարդապետութեանց: Ու Սովիեթ Ռուսիոյ մէջ պաշտօնական գպրոցը գրական քննադատութեան՝ (այսպէս կոչուած մարքսեան կամ ընկերաբանական քննադատութիւն) բացէ ի բաց գէտ է ձեւապաշտութեան: Եւ զաւ շրջան մը — շրջանը ճշշումի թուլացման — երբ ձեւապաշտները կրնային իրենց տեսակէտները արտայայտել աւելի կամ նուազ ազատօրէն: Բայց աստիճանաբար ու մասամբ՝ ճշշումի ներքեւ, ձեւապաշտութիւնը ենթարկուեցաւ ներքին շրջափոխութեան մը, ու ժամանաորաբար իր յարաբերութեանց մէջ ժամանակակից գրականութեան: 1927-ին, իր ուսումնասիրութեանց ծիրէն ներս առաւ հարցերը որոնք կը գրուին գրական իրողութեանց ընկերային և պատմական ծննդաբանութեան շուրջ (genetic) Այս փոփոխանքը մասամբ արդիւնք էր արտաքին պատճառներու: Մինչև այդ թուականը, ձեւապաշտութիւնը միակ չար-

ժուռն էր, միակ գպրոցը որ քաջաբար գիրք էր բռնած պատմական նիւթապաշտութեան պաշտօնական մարքսիստ վարդապետութեան գէտ, որուն համար գրականութիւնը տնտեսական կիմեր վրայ բարձրացող շէնքերէն մէկն է (ընկերութեան), և որ գրական իրողութեանց կը մերձենայ դասակարգային տեսակէտով: Նետի շրջանին և 1925էն վերջ, գիւղացիներուն հանգէպ կառավարութեան քաղաքականութիւնը նկատի առնելով, երբ աշ-համայնավար գրականութեան հանգէպ որգեգրուած էր աւելի մեղմ կեցուածք, ձեւապաշտութիւնը կը հանգուրժուէր իբր մէկը այդ գրականութեան տեսակներէն: Բայց Խորցքի, Քոկան (1924-ին) վճռապէս թշնամական կեցուածք մը առին ձեւապաշտութեան հանգէպ, զայն յայտարարելով իբր յոռեգոյն արտայայտութիւններէն մէկը քաղցրէնի մտայնութեան:

Միւս կողմէն ձախ-թէի ձեւապաշտներ գաշնակցութիւն մը փորձեցին պրոլետար գրողներու հետ եւ ջնանցին պրոլետար գրականութիւնը վարել իրենց ճամբաներով (Մայոկովսքի): Փորձ մըն էր ասիկա ձեւապաշտութիւնը զինուորագրել յեղափոխական արուեստին ծառայութեան, առանց մատնելու սեպական սկզբունքներ: Նման ձգտում մը գէտ ուղուած էր կառուցապաշտութեան (*) կողմէ:

Բայց ուղղափառ համայնավարներու ստուար մասը միաց թշնամի ձեւապաշտութեան և անոնց թերթը տեական պայքար մը բացաւ անոնց դէմ: Այս թշնամական վերաբերմունքը ձեւապաշտութեան գէտ շեշտուեցաւ 1929էն վերջ: Ոչ մէկ կասկած որ ան ունեցաւ ազդեցութիւն, որ պէտքի ձեւապաշտները գրական գործի մը մէջ այլա զբաղէին ընկերականով: Ասկէ

(*) Կառուցապաշտութիւն, ունի հասարակաց կէտեր ապագայապաշտութեան հետ, բայց կը ջանայ մեծագոյն ընդարձակութեամբ իրագործել կազմակերպման սկզբունքը բանաստեղծական գործի մը մէջ, հոն ներմածելով արձակին մթնոտները, ստեղծելով «սեպական մէքսը» օր ճերթուածի մը պատկերմաբը (imagery) և բառամբերը կը ստորադասէ իր նիւթին, զայն սեպաւորէն «սեպակաճանցողով»: Ան բաժնուեցաւ ապագայապաշտութեան կարգ մը աւանդութիւններէն, ամբողջովին մերժելով անցեալին գեղագիտութիւնը, մշակոյթը, արուեստը: Բայց պակեց անոնց պաշտամունքը թէքնիկէն:

զատ, իրենք ալ, գլխաւորաբար Այիւնն պատմ, զգացին սնտիքը, նեղութիւնը, անբաւականութիւնը ձեռնապաշտ մէթոտին։ Ու փոփոխութիւն։ Այս չի նշանակեր անշուշտ որ ձեռնապաշտները զարծան մարքսիստներ կամ հրաժարեցան ձեռնապաշտ մէթոտին։ 1930-ին դասախոս Էֆիմով սկսեալ տիկ կեցուածք ունի ձեռնապաշտներու երկն կերպարանակամ մէթոտին դիմաց։ Ըստ դասախոսին, այդ մէթոտը իրական չէ։ Անիկա կը հերքէ պատմաբանական, ձենդարանական յարեւելութիւնը մէկ կողմէն ընկերային և տնտեսական իրողութեանց ու միւս կողմէն գրական իրողութեան։

Գրական պատմութեան տեսակէտէն, կը գրէ Այիւնն պատմ, «դասաւանդը հասկացողութիւնը կարեւոր է, ո՛չ՝ ինքիւրմէն, ինչպէս տնտեսականին մէջ, ոչ ալ որոշադրելու մէջ գրեզէտին տեսակէտները որոնք յաճախ գրական նշանակութիւն մը չունին։ Այդ յղացքը կարեւոր է իր գրական, գրական-արհեստականական պաշտօնին մէջ եւ հետեւաբար կը ստանայ կարեւորութիւն երբ պատկարգը գաղափարը գառնայ գերակշիռ, այս պաշտօնին մէջ»։

Էֆիմով կը յիշէ Ռոսթոյի վրայ գիրք մը ուր Shklovsky կ'ուսումնասիրէ Ռոսթոյի յարեւելութիւնը իր ընկերային շրջապատին, դասակարգին հետ և կը նկարագրէ Պասեւալով եւ Խաղաղութիւնը իբր անյաշող արտայայտութիւնը Ռոսթոյի աշխուսպտական դասակարգ-գիտակցութեան։ . . . Ինչ ալ ըլլան սխալները և ծայրայեղ չափազանցութիւնները ձեռնապաշտութեան, գրական գործի մը մէջ ձեռնէն զատ ամէնքան անտեսելու, յայտնի է որ դպրոցը օգտակար եղաւ գրական ուսումնասիրութեան եւ գրական քննադատութեան։ Ձեռնապաշտութիւնը մինչեւ իր երեւան գալը արհամարհուած հարցերու սուսա կարեւորութիւն։ Ուսումնասիրեց գրական թանձրացեալ գէպքերը փոխանակ զառածելու արտա-գրական անգամումն քննարու և ընդհանրութեանց, դրաւ գրական պատմութիւնը և գրական քննադատութիւնը աւելի հաստատ գիտական բլանի մը և հրաժարեցաւ գրական տիլէթանթիզմէն։ Ատեն մը գեղագոյն դպրոցն էր գրական ուսումնասիրութեան մէջ, և ըրաւ մեծ ազդեցութիւն իր հակառակորդներուն ալ վրայ, զխառ-

ԲԱՆՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ԶԻՈՐՀՐԴՈՑԸ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՍՐՔՈՅ

Յուլիքի 636 (= 1272 էջը). — Մեծուքիւն՝ 22 × 15 × 8 1/2 սնդմ. — Գուրխիւն՝ միասիւն. — Տողի՝ 28. — Նիւք՝ հասարակ թուղթ. — Կազմ՝ շագանակագոյն կաշեպատ խաւաքարտեայ. — Հանգամանք՝ կաշմը բոլորովին խանգարուած. Թէ և պակաս չունի։ Բայց կը կարծաի նորոգութեան. — Գառալի բուղիք՝ երկու թերթ ի վերջ. — Գիր՝ վարձ նոսր գիր։

Գրիչ՝ Տէր Մելքոն Եր. Տէր Պետրոսեան Պաղեսեցի՝ Նոր Զուգայեցի. — Սասնոյ ինքը գրիչը. — Ժամանակ՝ 1808. — Տեղի՝ Սուրբաճ Զնդկաստանի։

Մատենան է՝ Գիրք որ կոչի Կրթութիւն Աստուածաբանական գիտեցողոյն Եկեղեցւոյ Սրբոյ, աշխատասիրութեամբ Յակոբ Պատրիարք Նալիանի, Թղթեայ, փոքր գիրքով որ կը բովանդակէ՝ ըստ ցանկի՝

ա. — Յաղագս եօթն Խորհրդոց Եկեղեցւոյ ի հասարակի յօթն խնդիրս բաժանեալ։

ԵՄԵՐՈՅ. — Երուսաղէմի Ս. Աթոռոյ Լուսարապետ Գրք. Կիրեղ Ծ. Վրդ. Իօրայէլեան 1941 թ. ամառը Լայպտանէ վերադարձին հանդիպած էր իր ծննդավայրէ՝ Նոր-Զուգայ և երուսաղէմի Ձեռագրաց Մատենադարանին համար կետը բերած էր նախանի Աստուածաբանութեան մէկ օրինակը, զոր առիթ ունեցայ քննելու և ցուցակագրելու, իր շահեկան յիշատակագրութեան համար։

Բարբար ընկերաբանական դպրոցին վրայ։ Անկէ ասդին է որ, քիչ բացառութեամբ ընկերաբանական դպրոցին հետեւորդները իրենց հետ ըլլալով մարքսիստները, ըրին շատ աւելի մեծ ուղադրութիւն ձեռի հարցերուն, որքան չէին ըրած ասորկա տանը-իններորդ դարու «քաղաքացիականները»։ Ուրիշ ոչ մէկ շրջանի գրականութեան ուսումնասիրութիւնը եղած է այնքան արդիւնաբեր որքան էր ասորկա ձեռնապաշտութեան տիրապետութեան։ Բացի իր ներգոյյակ արժանիքներէն, իր ազդեցութիւնը արգասաբեր էր ու թելագրել։

ԿԼԵՊ ՍՐՔՈՒՎ